

Janusz Lehmann

Konferencja ICOM w Leningradzie i Moskwie (16-23.IX.1963)

Ochrona Zabytków 17/1 (64), 65-67

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w referatach i dyskusji. Na zakończenie prof. J. Zachwatowicz podkreślił z uznaniem, że konferencja wykazała niewątpliwe osiągnięcia ośrodka toruńskiego, tak w zakresie badań jak i realizacji konserwatorskich, co w dużej mierze stanowi zasługę kolektywnie pracującego zespołu naukowców Katedry Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK, skutecznie współdziałającego z konserwatorami. Mimo wielu uwag polemicznych, których rozwinięciu nie sprzyjały szczupłe ramy dyskusji, uznać należy prawidłowość generalnego kierunku badań i prac toruńskich.

Program ostatniego dnia konferencji (wypowiedzi Architekta Miejskiego mgra inż. arch. C. Mathesa i Miejskiego Konserwatora Zabytków mgra B. Rymaszewskiego) zapoznał uczestników z ogólnymi założeniami planów konserwatorskich i urbanistycznych miasta w celu stworzenia właściwej perspektywy na przedstawione w ciągu poprzednich dni zagadnienia specjalistyczne. Na zakończenie uczestnicy konferencji zapoznali się z pracami konserwatorskimi przeprowadzonymi w Ratuszu i zwiedzili pozostałe zabytki miasta.

M. A.

Konferencja ICOM w Leningradzie i Moskwie (16—23.IX.1963)

W dniach 16—23 września 1963 odbyła się w Moskwie i Leningradzie konferencja Komitetu Laboratoriów Muzealnych i Podkomitetu Malarstwa ICOM. W obradach konferencji, poza gośćmi zaproszonymi z ZSRR przez Radziecki Komitet ICOM, brało udział 70 specjalistów reprezentujących 22 kraje. Delegacja polska pod przewodnictwem prof. dra St. Lorentza liczyła 5 osób.

W Ermitażu w Leningradzie i Muzeum Puszkina w Moskwie gdzie odbywały się obrady, zorganizowano wystawy przedstawiające osiągnięcia metodyczne w konserwacji zabytków w ZSRR, zilustrowane licznymi przykładami wykonanych prac konserwatorskich. Na szczególną uwagę zasługiwały przedstawione na wystawach:

- 1) Zastosowanie aparatury elektronowej do badania obiektów w podczerwieni. Pokazana na wystawie aparatura pozwala na transponowanie niewidzialnego obrazu w podczerwieni na ekran fluoryzujący. W ten sposób można prowadzić bezpośrednie badanie obiektu w promieniach podczerwonych, bez potrzeby stosowania żmudnej obróbki fotograficznej. Aparat jest nieduży i lekki, łatwy w obsłudze. Można go bez trudu przenieść i badać obiekty niemal w każdym miejscu. Badanie można przeprowadzać przy świetle, bez potrzeby zaciemniania.

- 2) Zastosowanie tomografu, tzn. aparatu do warstwowych zdjęć rentgenowskich do badania obiektów malarstwa na drewnie i rzeźby. Opracowana metoda — w wypadku istnienia obrazów z obu stron deski — pozwala wykonać zdjęcia rentgenowskie dla każdej strony oddzielnie.

- 3) Zastosowanie elektroosmozy do odsalania obiektów. Metoda ta opiera się na wykorzystaniu zjawisk elektrokinetyki dla wyprowadzenia jonów z obiektu do specjalnych „kompresów”, z którymi są usuwane.

- 4) Zastosowanie antybiotyków (np. streptomycyny) do zabezpieczenia przed gniciem materiałów organicznych, używanych do konserwacji.

- 5) Konsolidacja drewnianych obiektów archeologicznych żywicą mocznikowo-formaldehydową i melamino-formaldehydową. Rezultaty przedstawione na wystawie doskonałe.

- 6) Impregnacja wietrzejących obiektów z wapienia kompozycjami żywic sztucznych. W skład mieszanin wchodzi: metakrylan metylu, maleinian butylu, czteroetylosilan i katalizatory m. in. nadtlenek benzoulu i naftenian kobaltu.

Celem konferencji było dokonanie przeglądu osiągnięć konserwacji, stanu badań nad metodyką konserwacji, wytyczenie kierunków badań, oraz podjęcie uchwał organizacyjnych następnego etapu prac. Program konferencji obejmował wygłoszenie referatów przygotowanych zespołowo i indywidualnie, dyskusję i podjęcie uchwał. Uwzględniał również warunki dla nawiązania indywidualnych kontaktów oraz zwiedzanie ważniejszych muzeów, zabytków Leningradu i okolicy, Moskwy, wizyty w ważniejszych pracowniach konserwatorskich muzeów i Akademii Sztuki.

Pierwsza grupa referatów przygotowana została zespołowo przez komisje powołane na konferencji Komitetu ICOM w Barcelonie w 1961 r., pod przewodnictwem „referentów”, a mianowicie: F. Flieder — *Konserwacja papieru*, N. Brommele — *Konserwacja mebli*, A. E. Werner — *Konserwacja drewna strukturalnego*, B. Mühletaler — *Konserwacja drewna wydobytego z wody*, R. Sneyers — *Konserwacja materiałów kamiennych*, R. M. Organ — *Konserwacja elektrolityczna i elektrochemiczna metali*, R. J. Gettens — *Mineralizacja zabytków metalowych*, L. Bellinger — *Konserwacja tkanin*, P. Philippot, Robert Jones i A. Gouber — *Kształcenie konserwatorów malarstwa*, National Gallery — *Warstwa malarska*. Polscy specjaliści brali udział w przygotowaniu referatów na temat konserwacji metali, kamienia, drewna

strukturalnego i drewna wydobytego z wody. Opracowanie referatów tej grupy poprzedziła ankieta. Dla każdego zagadnienia opracowano kwestionariusze ankietowe, które rozesłano do wielu specjalistów na całym świecie.

W referatach znalazły wyraz nowe poglądy na szereg zagadnień konserwatorskich jak np.: w referacie poświęconym konserwacji zabytków kamiennych szczególną uwagę poświęcono zagadnieniu uwolnienia obiektów kamiennych z soli rozpuszczalnych w wodzie, czyli odsolenia obiektów kamiennych. Wśród przyczyn wietrzenia obiektów kamiennych, najgroźniejszą jest zasolenie kamienia porowatego. Spowodowane ono być może przez zanieczyszczenie atmosfery gazami przemysłowymi, zawartością soli mineralnych rozpuszczonych w wodzie znajdującej się w obiektach w postaci tzw. „wilgoci”, oraz przez wprowadzenie soli w czasie zabiegów konserwatorskich. Zasolenie kamienia powoduje zwiększoną jego wilgotność, a działanie aktywnych jonów wywołuje przyspieszone wietrzenie w całej masie kamienia. Przyspieszone wietrzenie obiektów zasolonych odbywa się w warunkach, w których nie może przebiegać proces wietrzenia kamienia niezasolonego. Jedynym sposobem zabezpieczenia kamienia zasolonego przed przyspieszonym wietrzeniem jest jego odsolenie.

W referacie omawiającym metody konserwacji zabytków metalowych omówiono sprawę stosowalności metod elektrolitycznych i elektrochemicznych. Poglądy w tym zakresie również ulegają zmianie. W świetle najnowszych badań i doświadczeń nad konserwacją zabytków metalowych, stosowalność metody elektrolitycznej i elektrochemicznej ulega znacznemu ograniczeniu. Odnosi się to szczególnie do obiektów w znacznym stopniu zmineralizowanych, gdzie usunięcie zmineralizowanych części obiektu powoduje jego zniszczenie. W większości wypadków obiekt pod warstwami osadów środowiska i korozji, zachowuje swą pierwotną formę nawet w zmineralizowanej postaci. Zastosowanie metody elektrolitycznej lub elektrochemicznej prowadzi wówczas do zniszczenia pierwotnej postaci obiektu zmineralizowanego. Nawet w takim wypadku, kiedy uda się w trakcie zabiegu elektrolitycznego lub elektrochemicznego zachować formę pierwotną obiektu częściowo zmineralizowanego, zasolenie obiektu wskutek działania elektrolitu zagraża przyspieszoną korozją obiektu i jego rozsypaniem się. W wypadku stwierdzenia zasolenia osadów korozyjnych konieczne i pilne staje się ich odsolenie. W dyskusji nad referatem podano ciekawą radziecką metodę odsolenia przy użyciu roztworu węglanu amonu. W referacie powołano się na konferencję „Konserwacja Zabytków Metalowych” w Poznaniu w 1962 r., szczególnie na referat doc. dr H. Jędrzejewskiej, oraz wyrażono ubolewanie, że dotychczas nie wydano materiałów konferencji.

W referacie na temat konserwacji drewna wydobytego z wody zwrócono uwagę na problemy i badania podstawowe. Stwierdzono konieczność sformułowania założeń metodyki konserwacji drewna wydobytego z wody, a szczególnie określania stopnia rozkładu drewna, zabezpieczenia przed rozsypaniem i deformacją oraz utrwalania. Referat i dyskusja stworzyły przesłanki do opracowania programu badań nad metodyką oznaczania rodzaju drewna, stopnia rozkładu drewna, badań nad impregnatami zabezpieczającymi drewno przed rozsypaniem się i deformacją. Zwrócono tutaj szczególną uwagę na związki powierzchniowo czynne.

Druga grupa referatów przygotowanych indywidualnie obejmowała następujące pozycje: J. S. Mills — *Analiza materiałów organicznych szczególnie w odniesieniu do malarstwa*, T. Rousseau i H. v. Sonnenburg — *Preparowanie malarstwa*, W. W. Filatow — *Metody i sposoby odkrywania warstwy oryginalnej we wczesnym malarstwie ruskim*, P. Kostrow — *Konserwacja dawnego malarstwa monumentalnego na glinie*, D. P. Erastow — *Współczesne metody badania zabytków artystycznych i historycznych*, P. Kostrow i O. Panfilowa — *Techniczne i technologiczne badanie malarstwa w Muzeum Ermitażu*, P. Mora i P. Philippot — *Technika i konserwacja malarstwa ściennego*, F. Gallo — *Ostatnie tendencje w badaniach i stosowaniu środków owadobójczych w budynkach publicznych*, P. Coremans — *Ochrona zabytków w klimacie tropikalnym*, F. Flieder — *Wpływ 6 związków grzybo i owadobójczych na odporność fizyko-chemiczną papieru*, F. Gallo — *Walka przeciw mikroorganizmom w bibliotekach i magazynach archiwów*, R. C. Gupta — *Wpływ pospolitych środków owadobójczych na trwałość papieru*, M. Hours — *O konstrukcji i zastosowaniu specjalnego pojemnika przeznaczonego do transportu „Mony Lizy”*, L. Santucci — *Stabilizacja papieru*, Winner — *Przygotowanie obrazów na płótnie malarzy rosyjskich XVIII wieku*, Ilcen i Karasewa — *Metody i sposoby usuwania zamalowań i pociemniałych werniksów*, Rjabova i Semenovicz — *Metody konserwacji tkanin*. Referaty te poruszały różnorodną tematykę

z rozmaitych punktów widzenia. Szczególną uwagę zwrócić należy na referat P. Coremansa — *O ochronie zabytków w klimacie tropikalnym*. Podano w nim systematyczny przegląd specyficznych, związanych z warunkami klimatycznymi przyczyn przyspieszonego niszczenia obiektów. Omówiono szczegółowo skutki działania stosunkowo wysokiej temperatury w warunkach wysokiej wilgotności, działanie mikroorganizmów, pleśni, szkodników owadzych i bujnej vegetacji roślinnej. W sposób systematyczny omówiono sposoby zapobiegania działaniu czynników niszczących oraz podano wnioski organizacyjne. Znalazło to swój wyraz we wnioskach konferencji dotyczących powołania komisji dla dalszego rozpracowania zagadnienia.

Wiele uwagi poświęcono w szeregu referatów zagadnieniu stosowalności środków owadobójczych i grzybobójczych, sprawie ich doboru, ubocznego działania na tworzywo obiektów zabytkowych oraz skuteczności. Referaty tej grupy i dyskusja pozwoliły na znaczne rozszerzenie poglądów w omawianym zakresie.

Referaty i wypowiedzi dyskusji były wygłaszane i tłumaczone w językach: angielskim, rosyjskim i francuskim. Wnioski, które wynikły z referatów obejmowały następujące zagadnienia:

1. Powołano nowe komisje dla opracowania ważniejszych zagadnień wynikłych z indywidualnych referatów,
2. Skład komisji istniejących rozszerzono przez powołanie dalszych specjalistów,
3. Postanowiono opublikować kilka zbiorczych referatów-sprawozdań, inne uzupełnić i dopracować do opublikowania po następnej konferencji,
4. Wszystkie komisje winny opracować swoje referaty-sprawozdania do połowy 1965 r.

Wnioski szczegółowe oraz wytyczne dla poszczególnych komisji zostaną opublikowane w ICOM-News.

Udział delegacji polskiej w pracach konferencji był bardzo żywy, szczególnie w opracowaniu wniosków i programów prac poszczególnych komisji, a mianowicie: podkomitetu malarstwa, komisji konserwacji kamienia, drewna i metalu.

W czasie konferencji uczestnicy mieli okazję zwiedzić Muzeum Ermitażu wraz ze skarbcem, Muzeum Rosyjskie, Laboratoria Ermitażu, Muzeum Rosyjskie i jego pracownie, Laboratoria Akademii Sztuki w Leningradzie, Bibliotekę Sałtykowa-Szczedrina, Muzea w Pietrodworcu, Puszkynie (dawn. Carskie Sioło) i Pawłowsku, Galerię Tretiakowską, Muzeum Kremla i skarbiec, Muzeum Puszkina w Moskwie, Monastyr Nowodziewiczy, Uniwersytet, i Wszeczwiązkowe Centralne Laboratorium Naukowo-Badawcze Ministerstwa Kultury dla Zagadnień Konserwacji w Moskwie.

Zrealizowanie obszernego i ambitnego programu konferencji było możliwe dzięki doskonałej organizacji zapewnionej przez Radziecki Komitet ICOM pod przewodnictwem prof. A. I. Zamoszkina, który osobiście nie szczędził trudu dla zapewnienia powodzenia konferencji. Uczestnicy podejmowani byli wszędzie niezwykle serdecznie. W uroczystościach otwarcia i zakończenia konferencji wzięli udział przedstawiciele władz z Ministrem Kultury ZSRR tow. Furcewą na czele.

Janusz Lehmann

Straty Kulturalne Skopje

26 lipca 1963 r. świat obiegła wieść o katastrofalnym trzęsieniu ziemi, które nawiedziło stolicę Macedonii — Skopje (220 000 mieszkańców), zamieniając kwitnące miasto w ruinę. Znany jest tragiczny bilans strat: ponad 2000 zabitych i zaginionych, kilka tysięcy rannych, bez mała 200 000 pozbawionych dachu nad głową. Z 40 000 budynków mieszkalnych 80% uległo zniszczeniu, bądź nie nadaje się do użytku. Z licznych zabytków, uczelni, 52 bibliotek, 6 muzeów i galerii sztuki większość doznała zniszczenia lub poważnych uszkodzeń. Następnie napłynęły dokładniejsze dane co do rozmiarów strat w dziedzinie dóbr kultury oraz sprawujących opiekę nad nimi instytucji — budowli zabytkowych, zbiorów muzealnych, archiwów, placówek konserwatorskich. Straty te, jak wynika nawet z pobieżnego przeglądu, są niezmiernie dotkliwe.

Największych szkód doznały zabytki dawnego budownictwa tureckiego. Cała stara dzielnica turecka z XV w., z malowniczymi uliczkami, niewielkimi domkami i charakterystycznymi sklepikami, jest wprawdzie tylko naruszona przez wstrząs, lecz wątpliwe jest, czy jej dalsze zachowanie będzie możliwe. Czołowy zabytek architektury tureckiej, zespół Kursumli-han, mieszczący Muzeum Archeologiczne, jest doszczętnie zniszczony. Z rumowisk uratowano większą część eksponatów. Najcięższe straty poniósł zbiór malowanej ceramiki greckiej i fresków z klasztorów średniowiecznych oraz część ikon. Oprócz Kursumli-han całkowitej lub częściowej zagładzie uległy inne zabytki architektury tureckiej. Suli-han jest